

sionalitat. El filòsof Maurice Blondel parlava en certa ocasió de “conclusions aperitives”, perquè hi ha moltes qüestions que difícilment es poden donar mai per totalment tancades i, d'altra banda, sovint fer el cim d'una serralada serveix per veure'n una altra fins llavors desconeguda. Ara bé, amb sort, es pot arribar a una situació semblant a la que abans descrivia a propòsit del estudis platònics, en què es produeix un consens pràcticament unànime sobre autenticitat i cronologia, sense que es vegi de moment com es podria precisar gaire més. Però els resultats també necessiten el seu temps per assentar-se, i més encara, com ja he constatat, per arribar fins a les obres de referència. Com diu un amic meu, si cal podem menjar més de pressa, però el que no podem fer és accelerar la digestió. En tot cas, penso que esteu dibuixant amb moltes garanties el mapa de l'arnaldisme. I les AVOMO i les AVOThO deuen ser dos dels projectes actuals internacionalment més destacats d'edició d'un clàssic del pensament. Amb el vostre treball, feu un gran servei no solament a la cultura catalana, sinó també a la cultura universal. I en particular, deixeu-m'ho dir, a la filosofia, ja que aquesta trobada, com apuntava al començament, és al capdavall una trobada d'historiadors de la filosofia, i amb el temps he anat aprenent la bondat d'aquell lema del filòsof francès Léon Brunschvicg, mestre de mestres, segons el qual “la història de la filosofia és el laboratori del filòsof”.

Tot seguit el senyor Cardenal donà la paraula a JON ARRIZABALAGA, del Departament d'Història de la Ciència del CSIC-IMF de Barcelona, el qual va fer el següent

RECORD DEL PROFESSOR
JUAN ANTONIO PANIAGUA
(1920-2010)

«Vaig conèixer Juan Antonio Paniagua durant l'any acadèmic 1973-1974, quan començava els meus estudis de medicina a la Universitat de Navarra. L'ocasió fou l'assignatura d'«Introducció a la medicina», que aquell any s'impartia a Pamplona per primera vegada. Des del primer moment em vaig sentir atrapat per l'estil apassionat, clar i directe amb què exercia el seu magisteri aquell professor inquiet i menut, sota la bata blanca del qual despuntava un «clergyman» negre. Les seves classes tenien un contingut peculiar, allunyat del formalisme científico-natural obligatori de les altres assignatures i alhora complement humanístic, imprescindible i personal, d'ell mateix. Paniagua desgranava els conceptes bàsics de la teoria i pràctica mèdiques amb els quals començàvem a familiaritzar-nos aquell primer curs de la llicenciatura, utilitzant la història de la medicina com a eina per tal d'il·luminar-los.

Una enquesta que ens va passar en acabar el curs per tal de conèixer millor els nostres interessos, va tenir esment del meu gust pel llatí i per la història. Abans de les vacances d'estiu d'aquell any em va cridar per oferir-me una

col·laboració en les tasques del Departament d'Història de la Medicina que ell dirigia. Vaig acceptar el seu oferiment encantat. Al final de l'entrevista va voler obsequiar-me amb un exemplar dedicat de la petita monografia sobre Arnau de Vilanova que havia publicat cinc anys abans, el 1969. Aquella avinentesa, al començament de l'estiu del 1974, ara ja tan llunyà, va segellar l'inici d'una relació llarga i ininterrompuda amb don Juan Antonio, com li dèiem, fins al seu traspàs, al principi de l'any 2010.

El curs regular d'Història de la Medicina que va impartir durant el quart any de la llicenciatura i un altre d'opcional, un any després, sobre la mentalitat anatomoclínica, van refermar el meu interès creixent per la història de la medicina. En acabar el cinquè curs de la carrera, vaig acceptar entusiasmat la proposta d'iniciar sota la seva direcció una tesi doctoral de temàtica històrico-mèdica. L'etapa nova que aleshores es va obrir en la nostra relació fou marcada pel seu suport desinteressat i incondicional a la meua voluntat de dedicar-me professionalment a la història de la medicina.

Les gestions personals de Paniagua, l'estiu del 1980, davant Emili Ballester i Rosa Ballester, responsables aleshores del Departament d'Història de la Medicina a la Universitat de Saragossa, em van permetre iniciar-hi el meu camí professional durant el curs 1980-1981. L'any 1982 el seu aval davant Luís Garcia Ballester va fer possible que continués a la Universitat de Cantàbria a partir del febrer del 1983. Lluís va esdevenir codirector de la meua tesi. Amb ell vaig completar la meua formació i vam compartir projectes, il·lusions i llocs de treball durant gairebé dues dècades, fins a la seva mort prematura l'any 2000. Tanmateix, ni la meua partida a Santander, ni la meua estada postdoctoral posterior a Cambridge, ni el meu trasllat professional ulterior a la Institució Milà i Fontanals del CSIC a Barcelona no van interrompre la meua relació professional amb Juan Antonio Paniagua; més encara, amb el pas dels anys, esdevingué de mica en mica i de forma natural una relació amb un col·lega *senior*, que, a més, era un amic entranyable. Els anys vuitanta vaig coincidir amb ell en reunions professionals nombroses i en llocs diferents. Fins poc abans de morir vaig poder visitar-lo assíduament a Pamplona, aprofitant els meus viatges per raons familiars. Sempre que en la meua vida professional li vaig demanar consell, em vaig poder beneficiar del seu judici benèvol i ponderat.

Va morir a Pamplona l'onze de febrer del 2010, sis mesos abans de fer noranta anys, després d'una vida plena, intel·lectualment activa i físicament autònoma gairebé fins a la fi dels seus dies. Era llicenciat en medicina per la Universitat de Valladolid (1945), doctor en medicina per la Universitat de Madrid (1948), fou secretari general de la Universitat de Navarra (1960-1966), professor d'Història de la Medicina (1962-1992), professor de Deontologia Mèdica (1965-1972) i d'Història de la Farmàcia (1970-1990) de la mateixa universitat, i sacerdot des de l'any 1968.

Començà la seva dedicació a la història de la medicina el 1948, sota el magisteri del professor Pedro Laín Entralgo, titular a Madrid des del 1942 de

l'única càtedra d'Història de la Medicina que llavors hi havia a Espanya. Al costat de Laín va ser el primer secretari de redacció de la revista *Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina y Antropología Médica*, fundada el 1949 i encara viva, publicant-se ara amb el nom d'*Asclepio*. Amb Laín fou soci fundador de la Sociedad Española de Historia de la Medicina. I encara fou Laín qui el va animar a estudiar la figura i l'obra del metge català i professor de la Universitat de Montpeller, Arnau de Vilanova (ca. 1240-1311), àmbit d'estudi en el qual Juan Antonio Paniagua es convertí aviat en una autoritat reconeguda internacionalment.

El setembre del 1956, convençut de la necessitat d'estudiar amb profunditat la tradició manuscrita de les obres mèdiques i paramèdiques d'Arnau de Vilanova per tal d'alliberar-les de moltes atribucions dubtoses, es va traslladar a París amb una beca del CSIC per escometre aquesta temàtica. Durant l'any d'estada a París, on va treballar sobretot a la sala de manuscrits de la BNF i, segons testimoni propi, va comptar amb «la competència excepcional i l'amabilitat exquisida de Mlle. Marie-Thérèse d'Alverny», Paniagua es va posar en contacte amb historiadors europeus de la ciència com és ara el mestre i veterà Ernest Wickersheimer (1880-1965), i els joves investigadors Guy Beaujouan (1925-2007) i Jacques Payen, els quals, després de la Segona Guerra Mundial, procedien a bastir la disciplina des de bases documentals noves. Les investigacions heurístiques de Paniagua van menar-lo a demostrar que una gran part de les obres atribuïdes al metge medieval eren apòcrifes, assenyaladament les que feien referència als aspectes més acostats a l'esoterisme i a les arts ocultes.

La producció científica de Juan Antonio Paniagua, desplegada entre 1949 i 1994, segueix essent de consulta obligatòria per als historiadors de la medicina medieval. Val la pena de remarcar la biografia imprescindible d'Arnau, publicada a València per la Càtedra d'Història de la Medicina de la Universitat valenciana el 1969, l'estudi comparat de la versió castellana del règim de sanitat dirigit al rei Jaume II d'Aragó impresa a Saragossa per Jerónimo de Mondragón el 1606, i la monografia *El doctor Chanca y su obra médica: vida y escritos del primer médico del Nuevo Mundo*, Madrid, Instituto de Cultura Hispánica 1977. La biografia i els articles principals de Paniagua sobre Arnau es van tornar a publicar la dècada dels 1990, amb motiu de la seva jubilació acadèmica, aplegats dins el volum *Studia Arnaldiana: Trabajos en torno a la obra médica de Arnau de Vilanova, c. 1240-1311*, Barcelona, Fundació Uriach 1994.

D'altra banda, des de l'any 1975 al 2000, Juan Antonio Paniagua va dirigir, al costat de Luis García Ballester i Michael McVaugh, les *Arnaldi de Villanova Opera Medica Omnia (AVOMO)*. Aquest projecte internacional d'edició crítica i estudi de les obres mèdiques d'Arnau de Vilanova, a càrrec d'un planter d'investigadors europeus i nord-americans interdisciplinar, s'ha concretat fins ara en la publicació de catorze volums. El més recent, aparegut tot just fa uns mesos ha estat el *Tractatus de humido radicali (AVOMO V.2)*, que ha editat

McVaugh, i Chiara Crisciani i Giovanna Ferrari han estudiat. A més d'exercir les seves funcions com a membre de la direcció científica de les AVOMO, Paniagua es va ocupar específicament de l'edició de l'obra aforística d'Arnau, recollida en els volums VI.1 i VI.2 de la col·lecció: *Medicationis parabolae*, Barcelona, UB 1990, i *Commentum in quasdam parabolae et alias aphorismorum series: Aphorismi particulares, aphorismi de memoria, aphorismi extravagantes*, Barcelona, UB-Fundació Noguera 1993.

Entre les qualitats de Juan Antonio Paniagua com a mestre de professionals de la història de la medicina dins i fora del nostre país m'agradaria remarcar les següents: Obertura a la bibliografia historicomèdica internacional, oi més meritòria si es té en compte les dificultats que hi havia a Espanya els anys 40, 50 i 60, quan li tocava desenvolupar una bona part de les seves investigacions històricomèdiques; rigor i pulcritud en la investigació; perspicàcia per obrir i desplegar camps d'investigació nous; intuïció per formular hipòtesis i conjectures que després altres investigacions pròpies o d'altri sobre Arnau de Vilanova han permès de confirmar; gust i domini de la llengua castellana; prosa elegant i cultura humanística vasta; i, *last but not least*, generositat intel·lectual, abocada tant en les activitats docents com en l'actitud sempre atenta cap als deixebles i companys que sotmetíem els resultats de les nostres investigacions al seu parer.

Al costat d'aquestes qualitats intel·lectuals Paniagua conreava una exquisida humana profunda, que no va passar desapercebuda a ningú que l'hagués conegut. Era «un hombre en el buen sentido de la palabra bueno», si m'és permès emprar el vers machadià avantatjadament conegut. El van adornar un tarannà obert, l'esperit tolerant, l'afabilitat, la facilitat per a la conversa i el seu enginy agut, la capacitat d'interessar-se per les opinions dels altres, l'optimisme antropològic. Paniagua es va guanyar el respecte i l'afecte de persones de condició i ideologia diferents, particularment entre les generacions més joves.

Una vegada em va confessar que sentia com si el fat l'obligués sovint a jugar un paper de pont entre persones i institucions. Em consta que va saber construir dins i fora de la professió molts ponts i ben sòlids, durant una existència dilatada, una bona part de la qual va transcórrer en circumstàncies difícils, ben tràgiques, de la història d'Espanya. Per tot plegat, des d'aquestes línies vull reiterar-li la meva gratitud profunda per tot el que vaig aprendre d'ell des del punt de vista intel·lectual i humà durant els gairebé quaranta anys que vaig tenir la sort de tractar-lo.

Moltes gràcies».

Seguidament el sr. Cardenal va donar la paraula a MARINA MIQUEL I VIVES, tècnica del Museu d'Història de Catalunya, la qual va fer una exposició acompanyada amb diapositives sobre un tema que darrerament havia estat d'actualitat en les mitjans de comunicació, i de la qual s'insereix ací el resum facilitat per ella mateixa: